

RELAȚII DIPLOMATICE ȘI SOCIABILITĂȚI POLITICE

DIPLOMAȚIA ȘI RELAȚIILE INTERNAȚIONALE ÎN ROMA ANTICĂ. ȘCOALA DIPLOMATICĂ ROMANĂ

Cezar Avram, Roxana Radu

Abstract: Roman Royalty, Republic and Empire represented a State that had to meet two major requirements: to drive down a large territory, with a large number of individuals of different cultures and languages and ability to lead a conglomeration of ethnic groups, populations and nations. Rome's policy was based on force, conquest and domination. Thus, Rome had rarely led negotiations and Roman diplomacy suffered from stiffness, lack of imagination and, according to some authors, even primitivism. Roman diplomacy was guided by the principle "divide et impera" (divide and conquer). In this way, the Romans managed to defeat enemy nations with superior civilization, but lacking the spirit of political unity, such as the Etruscans and Greeks. With all primitivism and formalism of Roman diplomacy, the Romans have left us that "jus gentium" which is the origin of international law.

Keywords: ambassador, diplomacy, law, Roman, Senate.

Începuturile Romei aparțin legendei, care menționează fondarea cetății în anul 754 î. Chr., prin fuziunea a trei triburi de origine latină, sabelică și etruscă. Apariția, ca oraș și cetate, a Romei a fost legată de așezarea etruscilor în Italia centrală și meridională și instaurarea dinastiei venite din Etruria. Organizarea statului roman va consacra tipurile de stat: regalitatea, republica, imperiul.

Diplomația greacă s-a caracterizat prin abilitate, prin ingeniozitate, nuanțare și varietate în formele ei de manifestare¹, în timp ce diplomația romană a suferit de rigiditate, lipsă de imaginație și, după unii autori, chiar de primitivism. Politica Romei s-a bazat pe forță, pe cuceriri și pe dominație. De aceea, Roma nu a avut de dus tratative decât rareori, fapt ce nu a determinat perfecționarea instrumentelor de negociere. În perioadele de conflict de care Roma nu a dus lipsă, instrumentele diplomatice au fost în regres.

¹ Vezi Cezar Avram, Roxana Radu, *Școala diplomatică greacă*, „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 24/2010, Editura Academiei, București, 2010, p. 31-50.

Regalitatea, republica și apoi imperiul reprezentau un stat care trebuia să facă față la două cerințe importante: de a conduce cu putere un teritoriu întins, cu un număr mare de indivizi de diferite culturi și limbi și de a conduce cu elasticitate și abilitate un conglomerat de etnii, populații și popoare.

Din cele mai vechi timpuri, în Roma exista instituția proxeniei (*jus hospitii*) și instituția *Colegiul de fețiali* (asemănător colegiului grec al amficioniilor).

Baza morală a statului roman a reprezentat-o convingerea că împăratul și puterea imperială constituiau o necesitate pentru întreaga lume cunoscută în acele timpuri. Diplomația a reprezentat pentru romani corespondentul politicilor dure de pe tărâmul militar. Spre deosebire de greci, care foloseau discursurile frumoase, romanii nu au fost decât funcționari disciplinați ai metropolei, care nu ieșeau din cuvântul Senatului, iar apoi al împăratului. În Imperiu nu a existat activitate diplomatică abundentă deoarece forța era pe primul plan. Cu toate acestea, pentru prima dată, la romani întâlnim acel *jus gentium* ce reprezintă originea dreptului internațional².

În perioada regalității s-au pus bazele dreptului roman care a constituit un exemplu pentru o mare parte a statelor europene. Avându-și izvorul în obicei, dreptul roman era împărțit în *fas* (prescrierile zeilor) și *jus* (prescrierile autorităților și judecata), principala caracteristică a sa în această perioadă constând în caracterul său religios³. În ceea ce privește normele juridice referitoare la *relațiile internaționale și diplomatice*, acestea se regăseau în domeniul foarte cuprinzător al lui *fas*, alături de norme privind căsătoria, adopția, infracțiunile, anumite convenții, stabilirea hotarelor.

Un exemplu sugestiv al diplomației romane din epoca Republicii⁴ îl reprezintă conflictul dintre Roma și Cartagina. În timpul celui de-al doilea război punic, care a avut loc între anii 218-201 î. Chr., Hanibal și Roma s-au întrecut atât pe plan militar, cât și pe planul alianțelor. Hanibal a reușit să-l atragă de partea lui pe Filip al V-lea al Macedoniei, care s-a legat „să fie dușmanul dușmanilor Cartaginei”⁵. Cei doi au încheiat un tratat de amicitie care era întărit cu jurăminte:

Hannibal, comandantul suprem al armatei cartagineze, fiul lui Hamilcar și toți membrii consiliului suprem din Cartagina, pe de o parte, și regele Macedoniei, Filip, fiul lui Demetru, pe de altă parte, jură față de zeii părtași la luptă: soarele, luna și pământul, față de râuri, porturi și ape, față de toate zeitățile, de a menține în vecii vecilor alianța de prietenie, întărită de jurăminte și sinceră bunăvoință, cu prieteni, rude și frați”⁶.

² Vezi R. Bloch, J. Cousin, *Rome et son destin*, Armand Colin, Paris, 1960, p. 171.

³ N. A. Mașchin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, București, 1951, p. 74.

⁴ Vezi P. Gogeanu, *Istoria statului și dreptului*, vol. I, Centrul de multiplicare al Universității din București, București, 1970, p. 68; T. Sâmbrian, *Drept roman. Principii, instituții și texte celebre*, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., București, 1994, p. 10.

⁵ Mircea Malița, *Diplomația. Școli și instituții*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 81.

⁶ Polybius, *Historiae*, VII, 9, apud V. P. Potemkin (coord.), *Istoria diplomației*, vol. I, Editura Cartea Rusă, București, f.a., p. 63.

Prin acest tratat, cele două părți se obligau să-și acorde sprijin reciproc în războiul contra romanilor: „Dacă romanii vă vor ataca pe voi sau pe noi, atunci ne obligăm de a ne ajuta unul pe celălalt, dacă, desigur, va fi nevoie... [...] Voi, Macedonenii, veți fi aliații noștri în război, până când zeii ne vor dăruia, nouă și vouă, victoria deplină”⁷.

Pentru a-l anihila pe Filip și a-l face incapabil să-l ajute în Italia pe Hanibal, romanii s-au aliat cu cetățile grecești aheene. Presiunile diplomatice ale Romei l-au determinat pe Filip să încheie pace separată (205 î.Chr.), fapt ce l-a lipsit pe Hanibal de un valoros aliat. Concomitent, romanii au reușit să câștige alianța numizilor din Africa de Nord. În Asia Mică, unde s-a retras Hanibal și a încercat să constituie o nouă alianță între Cartagina, Macedonia și Siria, eșecul a devenit evident, din cauza „intrigilor” Romei. Însuși Hanibal a fost nevoit să recunoască că puterea Romei „nu constă în forța militară, ci în capacitatea de a-și dezbină adversarul”⁸. În scopul împiedicării lui Hanibal de a-și realiza planul de constituire a unei alianțe tripartite (Cartagina, Macedonia, Siria), romanii s-au servit de diplomație, trimitând o solie la regele Macedoniei. Solia condusă de tânărul Tiberius Sempronius Gracchus, tatăl fraților Gracchi, a fost încununată de succes, obținându-se ajutorul lui Filip împotriva lui Antioh. Ca urmare, Antioh a fost învins de romani și silit să încheie pace. Pacea a fost precedată de îndelungate tratative diplomatice care, uneori, „căpătau aspectul unor adevărate dispute filosofice”⁹. Vorbind despre soarta capricioasă a oamenilor, care trebuie să fie „cumpătați în fericire și buni cu cei slabi”, solii sirieni încheiau prin a-i întreba pe romani „cu ce sacrificii am putea noi să ștergem greșelile regelui și să obținem pace și iertare”¹⁰. Dând dovadă de cumpătate și milostivire, Scipione Africanul le-a răspuns că un rege nu trebuie să fie mândru și încăpățânat în timpul tratativelor pentru încheierea păcii deoarece „pentru regi e mai greu să lungească de sus până la mijloc, decât de la mijloc în jos”¹¹. Prin tratatul de pace (188 î. Chr.) semnat la Apamea, pe teritoriul sirian, Siria își pierde independența, o parte dintre orașele sale trecând la aliații Romei, iar o altă parte (orașele din Asia Mică) la Roma. O altă clauză a tratatului prevedea extrădarea lui Hanibal care, aflând de această înțelegere, s-a sinucis.

Succesele raportate de armata romană pe câmpurile de luptă și extinderea dominației politice a Romei asupra întregii peninsule italice au reprezentat și un triumf al diplomației. Deși în mod oficial ideologia politicii externe romane își avea izvoarele în filosofia stoică care promova, cu titlu de principii, Libertas, Humanitas, Justitia, Fides, diplomația romană se călăuzea după principiul „*divide et impera*” (dezbină și stăpânește). Acesta s-a tradus în practică prin dezbinarea aliaților dușmanilor Romei, metodă prin care romanii au reușit să învingă popoare superioare lor ca civilizație, dar lipsite de spirit de unitate politică, cum au fost etruscii și grecii. Astfel, față de greci, politica romană avea două fețe: pe de o parte,

⁷ Apud *Ibidem*, p. 64.

⁸ *Istoria diplomației*, Editura Științifică, București, 1962, p. 50-60.

⁹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 67.

¹⁰ Apud *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

romanii se declarau apărători ai libertății și independenței cetăților grecești, pe de altă parte organizau și susțineau partidele proromane din interiorul acestor orașe. Aceste partide manifestau tendințe separatiste, încercând să organizeze răscoale și mișcări sociale care să slăbească astfel statul. Diplomația romană juca un rol important în acest scenariu, chiar dacă acționa din umbră, alimentând intrigile dinastice și urmărind aducerea pe tron a unui aliat al Romei¹².

Roma a jucat și rolul de arbitru în conflictul dintre Liga din Acheia și cea din Sparta, izbucnit ca urmare a refuzului Spartei de a intra în cea dintâi ligă. Sarcina de arbitru a îndeplinit-o, în anul 147 î.Chr., ambasadorul roman L. Aurelianus Oreste care a fost trimis de Senat cu misiunea de a-i sprijini pe spartani. Sosind la Corint în timpul Adunării Generale a aliaților și fără a ține seama de atmosfera ce domnea în Adunare, reprezentantul Romei a dat citire decretului Senatului prin care erau excluse din federația acheiană toate orașele „care nu sunt de același sânge cu Acheienii: Sparta, Argos, Orchomena și chiar Egipt”¹³. Stârnind indignarea participanților la Adunare deoarece decretul echivala cu „coborârea Ligii din Acheia la nivelul unui stat de mâna a doua”¹⁴, rezultatul misiunii romane a fost contrar celui scontat. Aversiunea acheienilor față de Roma a crescut, dând naștere la proteste care i-au obligat pe delegații romani să părăsească în grabă orașul. Întors la Roma, Oreste a raportat Senatului „insulta” pe care o suferiseră trimișii săi, rezultatul fiind trimiterea altei misiuni în Grecia. Căutând să contracareze efectele dezastruoase ale primei misiuni, Sextius Iulius Caesar, conducătorul celei de-a doua, a acționat cu prudență, căutând să menajeze suspiciunile acheienilor față de intențiile Romei. Astfel, ocolind cu măiestrie chestiunea insultării ambasadorilor romani, Sextius i-a sfătuit pe acheieni să nu devină dușmanii Romei, nici a aliaților ei, printre care se număra și Sparta. Reacția Adunării nu a fost însă nici de astă dată cea așteptată, democrații propunând convocarea unei alte adunări generale peste patru luni, timp în care o delegație a acheienilor urma să meargă la Roma. După plecarea acestei misiuni, reprezentanții democraților au început să demaște, prin discursuri publice, adevăratele intenții ale romanilor care, „după terminarea războiului, (ei) vor scăpa de Acheieni și de Spartani, la fel cum au făcut cu Macedonenii”¹⁵. Ca urmare, Grecia a fost cuprinsă de o revoltă împotriva Romei, dublată de o revoluție socială care viza eliberarea sclavilor, anularea datoriilor etc¹⁶. Sosit în Grecia în fruntea altei misiuni romane pentru a liniști spiritele, Cneius Papirius a luat cuvântul în fața unei adunări formate din meseriași și foarte mulți sclavi. Deși stăpân pe sine și foarte diplomat, argumentele delegatului roman nu au fost ascultate de poporul din Corint aflat „într-o stare de demență”¹⁷. Nemaiputând evita războiul, Diaios a

¹² N.A. Mașchin, *op. cit.*, p. 121.

¹³ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 72.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 73.

¹⁶ Polybius, *Historiae*, XXIII, 9, apud *Ibidem*, p. 74.

¹⁷ Polybius, *Historiae*, XXXVIII, 8; Pausanius, *Graeciae descriptio*, VII, IX, apud *Ibidem*, p. 74.

declarat mobilizarea generală și a încercat să obțină un cât mai mare sprijin popular prin impozitarea bogaților și eliberarea sclavilor. Războiul a secat însă resursele populației, fapt care a fost exploatat de oligarhii acheieni care îi simpatizau pe romani, considerându-i „liberatori de toate relele”¹⁸. După victoria asupra acheienilor de la Leucopetra din anul 146 î.Chr., în același an Roma a cucerit și Cartagina, încheindu-se astfel cel de-al treilea război punic (149-146 î.Chr.).

Senatul¹⁹ conducea politica externă cu competență, fapt ce dădea stabilitate funcționării „organelor diplomatice”. Prin structura, funcțiile și activitatea sa, Senatul elabora direcțiile politicii externe romane. Astfel, Senatul era cel care ducea tratativele, numea trimișii Romei, primea ambasadorii străini, hotăra asupra tratatelor, decidea asupra continuării războiului sau încheierii păcii. Proclamarea războiului și încheierea păcii erau de competența Adunării popoului care sancționa hotărârile deja luate de Senat, rareori intrând în conflict cu hotărârile acestuia²⁰. În caz de pericol grav extern sau intern (răscoale ale sclavilor), Senatul putea numi un dictator sau putea pune întreaga putere la dispoziția magistratilor, fără a renunța însă la controlul asupra lor.

Caracterul formalist și solemn al dreptului roman, însoțit de realizarea unor gesturi rituale și pronunțarea unor cuvinte solemne din perioada Regalității și a Republicii a reprezentat, în același timp, și o trăsătură a diplomației acelei perioade. Ilustrative în acest sens sunt tratativele de pace desfășurate între regele Macedoniei, Perseu, și legatul roman Quintus Martius Filip, proxenul său. O descriere a acestor negocieri o întâlnim la Titus Livius, în lucrarea *Ab urbe condita*, care ne înfățișează formalitățile complicate și procedura strictă care trebuia respectată înainte de încheierea oricărui tratat. Întâlnirea fiind fixată să aibă loc în Tessalia, pe râul Peneia, regele Macedoniei și reprezentantul Romei au sosit la data stabilită însoțiți, fiecare, de o suită numeroasă. Sub ochii a numeroși spectatori, cei doi și-au disputat întâietatea la trecerea râului, precum și numărul de însoțitori care aveau voie să-i urmeze. În ceea ce privește cine trebuia să treacă cel dintâi râul, părerile erau împărțite în două tabere: o tabără se alia regelui, ținându-se seama de titlul său, cealaltă solului roman, având în vedere faima statului roman. Legatul roman a glumit, spunând că fiul trebuie să urmeze tatălui (el se numea și Filip, ca tatăl lui Perseu), astfel încât regele macedonean a cedat. Problema mărimii suitei s-a rezolvat printr-un compromis: Perseu a traversat râul împreună cu toată suita sa, așa cum dorise, însă a lăsat romanilor câțiva ostatici până la terminarea tratativelor. Aceste formalități complicate erau menite să demonstreze că întâlnirea dintre cele două tabere nu s-a desfășurat pe picior de egalitate²¹. După ce s-au întâmpinat și salutat ca prieteni, regele Macedoniei

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ În timpul Republicii, Senatul și-a păstrat rolul politic important. Din punct de vedere juridic, acesta era organul cu cele mai multe competențe, fiind implicat în toate domeniile. Pe plan legislativ, Senatul confirma legile semnate în comiții, iar din secolul al III-lea î. Chr. dădea și avizul proiectelor de lege ce urmau a fi dezbătute în comiții. De asemenea, Senatul întocmea bugetul și era depozitarul tezaurului.

²⁰ N.A. Mașchin, *op. cit.*, p. 117.

²¹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 70.

și Quintus Martius s-au așezat pe jilțuri dinainte pregătite și au început dialogul. Acesta s-a desfășurat sub forma unor întrebări acuzatoare puse de legatul roman, „oarecum în rolul acuzatorului de stat”, și a unor răspunsuri detaliate formulate de Perseu. „Tu ai alungat pe Abrupolis, aliatul Romei, tu ai adăpostit pe ucigașii lui Architaur, tu, împotriva convenției, ai făcut război în Tessalia etc.”²² – erau acușările lansate de Quintus Martius Filip. „N-am făcut însă nimic ireparabil, ca să merit răzbunarea voastră prin război”²³ – a venit răspunsul lui Perseu. Dându-i speranța amăgitoare că romanii ar dori să încheie pacea, Martius i-a propus lui Perseu să trimită o solie la Roma, iar între timp să încheie un armistițiu, ceea ce s-a și realizat: „Armistițiul era necesar pentru romani, deoarece în vremea aceea ei n-aveau încă nimic pregătit, nici armată, nici conducător”²⁴.

Nici în timpul Republicii și nici al Imperiului nu au existat ambasadori permanenți sau reprezentanțe ale Romei, dotate cu o reședință constantă, în vreo altă țară, prietenă sau rivală. Misiunile diplomatice se numeau legații (*legationes*), ambasadorii – legați (*legati*), oratorii – *oratores*, iar purtătorii de cărje – *caduceatores*. Denumirea de *legație* se pare că provine de la numele ambasadorului trimis de statul roman: *legatus* (trimis). În perioada Regalității, dreptul trimiterii misiunilor îi aparținea regelui, ambasadorii fiind fețiali. În timpul Republicii, acest drept a trecut în totalitate la Senat. Senatul fixa doar normele sau principiile în baza cărora era alcătuită misiunea diplomatică. Titus Livius ne informează că cel care activa în numele demnității și interesului poporului roman era ambasadorul, care era ales în timpul Republicii de către președintele Senatului din rândul senatorilor. Uneori, aceștia erau aleși și prin tragere la sorți. Toți ambasadorii erau numiți pentru o anumită misiune temporară. Durata misiunii era direct dependentă de așteptarea îndelungată la care erau obligați, de distanțele mari și de durata călătoriilor care puteau fi chiar de luni întregi. Istoria a consemnat misiuni diplomatice care au durat aproape un an. Una dintre acestea era condusă de un rege din Asia care a ajuns la Roma după o călătorie de 9 luni.

În timpul Regatului și al Republicii, ambasadorii erau numiți de Senat și primeau de la acesta împuterniciri și instrucțiuni verbale²⁵. Conducătorul soliei, alcătuite de regulă din senatori, purta numele de *princeps legationes*, situându-se pe o treaptă ierarhică mai ridicată decât la greci. În deplasări, el era însoțit de 10-12 persoane ce formau o suită impozantă. Pe drum, el arăta un inel special de aur drept legitimație care le permitea să obțină cele de trebuință fără plată. Uneori, vasul pe care călătoreau era escortat de corăbii de război, Roma dorind să sublinieze prin aceasta puterea și prestigiul trimisului său²⁶. După întoarcerea la Roma, ambasadorii erau obligați să întocmească un raport către Senat despre

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Titus Livius, *Ab urbe condita*, XLII, 43, apud *Ibidem*.

²⁵ Instrucțiunile scrise nu au existat la romani, ele fiind introduse mai târziu de diplomația bizantină.

²⁶ Mircea Malița, *op. cit.*, p. 83.

modul în care și-au îndeplinit misiunea (*legationem referre* – a face o comunicare asupra misiunii).

Rolul decisiv al instituției Senatului în soluționarea problemelor externe a fost cunoscut și în afara hotarelor. Ambasadele străine sosite la Roma cereau, în primul rând, audiență Senatului, fiind îngrijorate de atitudinea pro sau contra a acestuia. Modul în care erau primite și tratate misiunile străine la Roma diferea, după cum era vorba despre misiuni ale statelor aliate Romei sau misiuni ale statelor cu care Roma nu se afla în relații diplomatice de prietenie. Solii trimiși de statele inamice erau primiți în suburbiile Romei, pe câmpul lui Marte, într-o vilă construită special în acest scop (*vila publica*), unde așteptau răspunsul Senatului la cererea de audiență²⁷. Dacă Senatul refuza să-i acorde audiența solicitată, ambasada era „obligată să părăsească Italia într-un termen fixat de obicei la cel mult o lună”²⁸, nemaiputând să revină ulterior decât cu aprobare formală. Dacă răspunsul era pozitiv, ambasadorii erau primiți în templul Bellonei, aflat lângă *vila publica*.

În cazul soliilor statelor aliate sau prietene, acestea erau primite de *questor urbanus* (vistiernicul de stat)²⁹, la care erau obligate să se înregistreze pentru a avea dreptul de a intra în cetate. Odată primit dreptul de a intra în Roma, ambasadorul putea fi adăpostit întotdeauna într-o clădire specială (*graecostatis*) unde aștepta „ziua sortită audienței”. Așteptarea se prelungea de multe ori chiar la 2 sau 3 ani, fapt ce necesita multă răbdare și insistență din partea soliei. În perioada așteptării, membrii soliei erau supuși atât unor atenții mari, cât și unei supravegheri atente. În cinstea lor se organizau serbări, se dădeau reprezentații de teatru și circ și li se ofereau daruri. Romanii aveau obiceiul de a ridica statui la poalele Capitoliului atunci când ambasadorii erau persoane deosebit de importante și apreciate. La rândul lor, solii străini aduceau daruri sau vărsau sume substanțiale în vistieria statului roman. Uneori, cadourile erau de-a dreptul impresionante: de exemplu, Cartagina a trimis o coroană de aur de 10 kilograme, iar Antioh, regele Siriei, vase de aur care cântăreau 200 de kilograme³⁰. Slujitori speciali aveau misiunea, în afară de a-i servi și a-i supraveghea pe ambasadorii străini, de a scrie rapoarte asupra modului lor de comportare. După îndelunga examinare, solul era adus în audiență la *Curie*, unde își expunea misiunea și răspundea la întrebări prin intermediul unui interpret. După această întrevvedere se întocmea un raport care era prezentat Senatului pentru a se convinge sau nu „de trăinicia actului ce urma să fie încheiat”³¹. Urma un nou timp de așteptare, după care ambasadorii primiți în audiență erau ascultați fie în plenul Senatului, fie de către o comisie senatorială care alcătua un raport sau un proiect de răspuns, supus apoi

²⁷ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 61.

²⁸ Mircea Malița, *op. cit.*, p. 81.

²⁹ Misiunile diplomatice erau însoțite, la o distanță respectoasă, de *questor urbanus*, pe toată durata deplasării lor pe teritoriul Italiei. Acesta se asigura că ambasadorilor li se acorda ospitalitate și „toată atenția cuvenită”, mai ales dacă veneau din partea unor state deosebit de importante pentru Roma pe plan diplomatic. Vezi V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 61.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Vezi Mircea Malița, *op. cit.*, p. 82.

dezbaterii Senatului. Dacă pe perioada așteptării solul încălca vreo lege a Romei, era imediat expulzat de pe întreg teritoriul statului.

Soluționarea litigiilor, negocierea alianțelor, precum și înmânarea ultimatumurilor erau încredințate unor comisii-ambasade numite de Senat. În componența acestora erau cooptați specialiști în problemele care constituiau misiunea ambasadei. Spre exemplu, solia trimisă în anul 193 î.Chr. să trateze cu Antioh a fost alcătuită din 3 membri care participaseră la negocierile de la Corint și Lisimachia.

Jus gentium, alături și de alte tradiții, conferea o serie de imunități³² care excludeau însă principiul inviolabilității corespondenței³³. Cicero analizează noțiunea de *jus gentium* (dreptul popoarelor) în operele sale „*Despre stat*” și „*Despre îndatoriri*”. Dreptul popoarelor se opunea dreptului civil (*jus civile*), păstrându-și valabilitatea atât în timp de pace, cât și în timp de război. În virtutea acestui drept, violarea tratatelor și misiunilor sacre (*jus et sacra legationis*) era considerată o parte a dreptului internațional. Începuturile dreptului internațional se regăsesc în formulele juridice ale fețialilor (*jus fetiale*).

În organizarea politică a Romei exista instituția *Colegiul fețialilor*, o instituție sacerdotală cu funcții civile. Acesta era format din 20 de membri, aleși pe viață, care aveau sarcina de a examina condițiile în care erau încheiate tratatele, trănicia lor, precum și regimul de desfășurare a războiului și a păcii. Ei declarau războiul și tot ei încheiau pacea și semnau tratatele. Activitatea fețialilor avea caracter mistic, ei întrebuițând rituri și cuvinte magice care erau cunoscute numai de cei inițiați. Membrii Colegiului fețialilor purtau o îmbrăcăminte specială (veșminte de lână, eșarfe) și purtau „un bulgăre de pământ sacru, cu iarbă și rădăcini (*verbena*), așezat pe cap, luat de pe muntele Capitoliului”³⁴.

Una dintre principalele atribuții ale Colegiului fețialilor consta în soluționarea litigiilor în mod pașnic și numai în ultimă instanță pe calea armelor. Tratativerile erau duse de o comisie specială, alcătuită din 4 membri, în frunte cu „părintele sacru” (*pater patratus*). Mergând în orașul care încălcase tratatele sau principiile internaționale, comisia practica o serie de rituri și profera blesteme la adresa vinovatului. În termen de 33 de zile de la întoarcerea sa la Roma, comisia aștepta un răspuns. Dacă acesta nu venea, fețialii întocmeau un raport către Senat și popor, care aveau dreptul de a declara război. Declarația de război era făcută de către *pater patratus*, reprezentantul Colegiului, care se deplasa la graniță și arunca „o lance de fier sau o lance mănjită de sânge, cu vârful înroșit în foc”, gest care echivala cu declararea războiului³⁵. Cu timpul, romanii au renunțat la obositoarea deplasare³⁶ și au decis să arunce lancea din înălțimea templului Bellonei³⁷.

³² Soliile beneficiau de anumite privilegii speciale, persoana solului fiind sacrosantă.

³³ Corespondența era supusă unei cercetări atente din partea romanilor, informațiile culese astfel fiind valorificate în luarea deciziei favorabile sau nefavorabile a Senatului.

³⁴ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 57.

³⁵ Titus Livius, *De la fundarea Romei*, București, 1959, p. 52.

³⁶ Vezi Mircea Malița, *op. cit.*, p. 84.

³⁷ Titus Livius, în *Ad urbe condita libri*, descrie războiul romanilor cu albanii, finalizat prin duelul între cei trei frați Horațiu și cei trei frați Curiațiu.

La încheierea păcii, *pater patratu*s, împreună cu *pater verbenarius*, ce purta o ramură sfințită, cultivată în grădinile Capitolului, mergea în Senat pentru a citi cu glas tare ambasadofilor textul tratatului, blestemând pe toți cei care vor îndrăzni să-l violeze, după care, pentru a pecetlui înțelegerea, tăiau un animal de jertfă³⁸: „Romanii nu vor călca niciodată, cei dintâi, condițiile care sunt săpate pe aceste table, pe care vi le-am cetit acum... Iar dacă le vor călca, să-i trăsnească Jupiter în același fel în care lovesc acum acest animal de sacrificiu, și de atâtea ori mai mult cu cât zeul este mai tare decât omul”³⁹.

Caracteristica principală a diplomației romane a constituit-o fermitatea, uneori îmbinată cu mobilitatea. Numeroase exemple atestă această trăsătură importantă a succeselor romane. Episodul legat de regele Siriei, Antioh al IV-lea (174-164 î. Chr.), care l-a primit pe trimisul roman Pompilius Lenius în apropiere de Alexandria, ce îi aducea somația Senatului roman de a părăsi Egiptul, este elocvent în acest sens. Trimisul Romei, pentru a-l impresiona pe regele Siriei, a desenat un cerc în jurul acestuia, rostind cuvintele: „Înainte de a ieși din acest cerc, îmi vei da răspunsul către Senat”⁴⁰. Intimidat, Antioh a cedat și s-a retras, iar Egiptul a intrat în sfera politică romană.

Un loc important în cadrul instituțiilor proprii diplomației romane îl ocupă *ostatecii*, care erau înscrși în tratate ca un mod de garanție a respectării lor. Îi întâlnim în timpul războaielor punice și în timpul războiului cu galii când Iulius Caesar le-a cerut, drept garanție pentru credibilitatea acestora, 600 de ostateci. De altfel, în timpul domniei lui Iulius Caesar, când Roma a început o campanie intensă atât în Orient, în Asia Mică și Siria, cât și în Occident (Galia, Germania, Britania), diplomația romană a cunoscut o puternică înflorire. Paradoxul consta în faptul că, deși procedurile și formalitățile se simplificaseră mult față de perioada anterioară, succesul diplomaților romani era garantat de prevalența Romei asupra adversarilor săi. Reușita lui Caesar de a supune toate triburile din Gallia s-a datorat desăvârșitului său talent diplomatic. „Sociabil, darnic și simplu”, atrăgându-și ușor simpatia oamenilor de orice naționalitate, vârstă sau origine socială, Caesar a convocat o conferință diplomatică a tuturor triburilor din Gallia, erijându-se în „conducător și apărător al intereselor generale ale Galliei”⁴¹. El a reușit astfel să fie numit ca arbitru în certurile dintre diverse triburi, manevrând cu abilitate politica internă a Galliei în interesul statului roman și al său personal, călăuzit de principiul „scopul scuză mijloacele”.

O altă componentă importantă a diplomației romane o reprezenta *demnitatea și caracterul sacrosant al persoanei solilor*. Încălcarea drepturilor unui ambasador, asasinarea sau ofensa adusă unui sol putea constitui pretext de război, echivalând cu o încălcare a principiilor dreptului internațional: „Dacă vreunul ar pricinui daune ambasadorului țării inamice, acest fapt trebuie considerat ca o violare a dreptului popoarelor, deoarece ambasadorii erau considerați ca persoane

³⁸ Vezi Mircea Malița, *op. cit.*, p. 84.

³⁹ Titus Livius, *Ad urbe condita libri*, I, 32, apud V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 58.

⁴⁰ Apud *Ibidem*, p. 83; vezi și N.A. Mașchin, *op. cit.*, p. 121-122.

⁴¹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 76.

sacre” (*sancti habentur legati*)⁴². „*Civis romanus sum*” era expresia care conferea o forță considerabilă celui ce avea dreptul să o rostească. Această concepție privind protecția cetățenilor oriunde în lumea veche a fost preluată de toate imperiile care s-au succedat, inclusiv de cel englez care, în secolul al XIX-lea, era stăpânul mărilor și a unei bune părți din uscatul locuit.

Romanii și-au adaptat diplomația la propria lor istorie. După instaurarea puterii imperiale, Senatul a fost lipsit de prerogativele sale în sfera politicii externe, acestea (încheierea păcii, declararea războiului, numirea ambasadorilor, primirea solilor străini etc.) fiind preluate de către împărat la ordinul căruia au avut loc modificări importante ale instituțiilor diplomatice. Ambasadorii erau numiți direct de către împărat care și-a creat, pentru activitatea diplomatică, o cancelarie specială. Ambasadorii erau obligați să întocmească un raport general asupra activității lor pe care trebuiau să-l prezinte numai împăratului. În ultima epocă a Imperiului s-a modificat și limba diplomatică, devenind „bombastică, monotonă și neexpresivă”⁴³.

Prudența și calmul au caracterizat diplomația lui Augustus, care „a câștigat pe cale pașnică mai multe victorii decât pe calea armelor”⁴⁴. La începuturile Imperiului nu se recurgea la război decât în momentul în care erau epuizate toate negocierile privitoare la atragerea în orbita Romei a anumitor provincii, regiuni, popoare. Suetonius, în lucrarea „*Vita divi Augusti*”, ne descrie amănunțit perioada lui Augustus, scoțând în evidență comportamentul înțelept al împăratului. Istoricul ne spune că omul care începe un război în mod nechibzuit se aseamănă cu pescarul care pescuiește cu o undiță de aur și nu prinde nimic⁴⁵. Suetonius ne relatează și despre o ingenioasă soluție aplicată de Nero, care va deveni o procedură în politica externă a romanilor. Astfel, în lupta pentru Armenia din sec. I, pe care romanii și-o disputau cu parții, Nero apelează la un compromis cu aceștia. El numește pe Tiridates, fratele lui Volageses, regele parților, pe tronul Armeniei. Încoronarea noului rege al Armeniei trebuia însă să fie făcută de împăratul roman, fapt ce a diminuat însă „succesul” parților. Legatul lui Nero, Domitius Corbulo, a tratat cu regele parților, Volageses, printr-un schimb de scrisori diplomatice, această curioasă și neînțeleasă de către parți, condiție. În fapt, romanii atrăseseră în sfera lor de influență regatul armean, încheind și războiul atât de costisitor și sângeros cu parții. În ziua fixată pentru tratative, Tiridates și Corbulo au sosit însoțiți, fiecare, de câte 20 de călăreți. Cei mai însemnați membri ai staului major al lui Domitius Corbulo fuseseră trimiși în tabăra lui Tiridates ca ostatici, pentru a garanta buna-credință a romanilor. În cursul discuțiilor, legatul roman l-a încredințat pe regele Armeniei că drumul ales, cel al păcii, era „mai drept și mai puțin periculos”⁴⁶. Tiridates s-a declarat gata să plece la Roma pentru a preda însemnele puterii regale la picioarele statuii lui Nero și a le primi apoi din mâinile împăratului. Această înțelegere a fost urmată de o paradă militară în care cele două armate s-au întrecut în strălucire, iar

⁴² Pomponiu, *Digesta*, L, VII, 17, apud *Ibidem*, p. 77.

⁴³ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 84.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 78.

⁴⁵ Apud Suetonius, *Vita divi Augusti*, Cântul XXV, București, 1955, p. 138.

⁴⁶ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 80.

regele Armeniei și-a depus coroana la picioarele statuii împăratului. Tiridates a fost apoi nevoit să întreprindă o lungă și obositoare călătorie prin Imperiul roman, pentru a-și primi coroana în cadrul unei ceremonii fastuoase, organizată în Capitoliu, care i-a făcut o puternică impresie. Nouă luni a durat călătoria pe uscat (religia părților interzicea o călătorie de lungă durată pe mare), timp în care regele Armeniei s-a bucurat de toate onorurile, fiind însoțit de o suită enormă și de cele două armate, așa cum ceruse regele părților. Guvernatorii provinciilor romane, prin care trecea impresionanta suită, dădeau recepții solemne în onoarea înaltului oaspete, respectându-se eticheta internațională, deși romanii în vârstă erau de părere că „Unui rege obișnuit cu luxul Orientului nu-i este cunoscut că la noi numai forța are valoare, iar nu poleiala aceasta deșartă”⁴⁷. Sosind în nordul Italiei, Tiridates a fost condus de legații romani la Napoli, unde se afla și împăratul, de unde au plecat împreună spre Roma. Ceremonialul încoronării a fost deosebit de fastuos, fiind descris de Dio Cassius în a sa *Historia Romana*:

Capitala era împodobită cu ghirlande, fiind luminată seara. Străzile erau pline de lume, unii se urcau chiar pe acoperișurile caselor, în speranța de a vedea parada solemnă. Pe ambele părți se aflau așezate armate în veșminte strălucitoare și cu steaguri. A doua zi dimineața a început, în sfârșit, însăși ceremonia. Înconjurat de Senat și de garda pretorienilor în haine de culoare vie, ca pentru triumf, Neron a apărut în Forum și s-a așezat într-un jilț, pregătit special pentru acest prilej, lângă Rostra. Spre el, printre rândurile armatei, a trecut, apropiindu-se, Tiridate; i-a arătat prin gesturi supunere, declarându-l stăpânul universului și urmaș al Zeului Mitra. După aceea, Împăratul l-a declarat rege al Armeniei și i-a pus diadema pe cap. Într-un triumf solemn, salutat ca rege, Tiridate s-a dus la Capitoliu și a depus o coroană de lauri pe altarul lui Jupiter. Ceremonia încoronării s-a terminat cu un spectacol în teatrul lui Pompei. Teatrul era renovat, împodobit cu aur și stoffe scumpe. Pe lângă aceasta, în onoarea conducătorului statului armean a fost organizată o expoziție de artă, s-au distribuit bani și mâncare pentru popor și s-a bătut o monedă specială. La plecare i s-au oferit lui Tiridate și suitei lui cadouri scumpe; de asemenea s-a expedit în Armenia un număr mare de meșteri iscusiți pentru reconstrucția capitalei armenice, Artaxata, care capătă numele de Neronea, orașul lui Neron⁴⁸.

În sec. al III-lea d. Chr., în urma unei lovituri de stat, în Partia a venit la putere dinastia Sasanizilor care a pus bazele noului regat al Persiei. Tratatul purtate între perși și romani au fost influențate de obiceiurile și ceremonialul oriental care pune mare preț pe fast și aparențe. Ambasadorul roman Petru Magister (Petru Patricius) a descris, în memoriile sale, negocierile care au precedat încheierea tratatului dintre romani și regele Persiei, Chosroes I (sec. al VI-lea). La tratative au fost de față câte șase interpreți din partea fiecărei misiuni, tratatul urmând să fie redactat în două limbi, greacă și persană. Perșii primeau exemplarul grec, scris cu litere persane, în timp ce romanii primeau exemplarul persan, scris cu litere grecești. Toate dezbaterele asupra textului tratatului au fost

⁴⁷ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁸ Dio Cassius, *Historia Romana*, LXIII, 2, apud *Ibidem*, p. 82.

consemnate într-un document în două exemplare, un exemplar urmând să fie păstrat în arhiva persană, iar celălalt în arhiva romană de la Constantinopole. Ambasadorii romani au avut nevoie de mult tact pentru a tempera „caracterul orgolios al barbarilor orientali”⁴⁹ care căutau permanent să sublinieze puterea statului persan în comparație cu cea a romanilor.

Împăratul Domitian a aplicat aceeași politică ingenioasă ca și Nero atunci când a pus pe capul lui Diegis, fratele lui Decebal, o coroană, cu intenția de a obține prietenia lui Decebal⁵⁰. Noutatea consta, de fapt, în ideea ca suveranul din țara vizată să fie atrasă în sfera de influență romană, să fie un suveran care să recunoască originea romană a investiției sale. Influența experienței parte o observăm și la contactele dintre Decebal și romani. Traian însuși dusese lupte cu parții, șlefându-și aptitudinile diplomatice.

În timpul Imperiului a înflorit și așa-zisa *diplomație internă*, respectiv diplomația dusă de unitățile administrativ-teritoriale ale statului roman: provincii, municipii, corporații etc. Corpuri politice independente, acestea beneficiau de *jus legationis*, având dreptul de a trimite misiuni la Roma și la alte organizații, de a încheia tratate și de a întreține relații diplomatice. Prin intermediul misiunilor diplomatice se menținea legătura între Roma și diferitele provincii, precum și între acestea: „Rețelele diplomatice se întindeau peste tot „cercul pământului” și-i depășeau cu mult limitele”⁵¹. Numărul misiunilor diplomatice trimise de subunitățile politice era extrem de mare. Unele urmăreau scopuri practice, cum ar fi scăderea impozitelor, acordarea creditelor pentru construirea unor edificii publice, ridicarea statuiilor și templelor în cinstea Împăratului, construirea de băi, drumuri, școli etc. De asemenea, prin intermediul misiunilor se trimiteau cereri sau plângeri împotriva acțiunilor/ inacțiunilor autorităților administrative centrale și locale. O altă categorie de misiuni erau cele prin care se exprimau sentimente de supunere sau devotament, se adresau felicitări și urări la diferite aniversări sau evenimente importante. De exemplu, o misiune greacă a sosit la Roma cu scopul de a-l felicita pe Calligula cu ocazia urcării sale pe tron. Același gen de solie au trimis și locuitorii orașului Afrosidia la împăratul Dioclețian. De asemenea, o misiune trimisă de un oraș din Asia Mică a venit să-l felicite pe Marc Aureliu cu ocazia nașterii fiului său. Mărturiile privind acest gen de misiuni diplomatice s-au păstrat în operele lui Filon și Dio Chrysostomus. De exemplu, cerând mai întâi aprobarea de la autoritățile orășenești, evreii din Alexandria au trimis la Calligula o misiune cu o plângere împotriva locuitorului roman Avilla Flaccus. Delegații au fost primiți la Roma pe câmpul lui Marte, unde împăratul a binevoit să-i primească și să răspundă la salutul lor. Discuțiile au fost însă purtate mai târziu în grădinile lui Mecena. Deși dialogul începuse sub bune auspicii, împăratul și-a exprimat nemulțumirea că evreii negau caracterul divin al puterii sale: „Voi sunteți singurii care nu mă recunoașteți ca zeu... De ce nu mâncați carne de porc?”⁵². Discuția a durat mult timp, împăratul devenind

⁴⁹ Menander Protector, *Fragmenta historicum graecorum*, IV, 218, apud *Ibidem*, p. 83.

⁵⁰ Dio Cassius, LXII, II, București, 1954.

⁵¹ V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 85.

⁵² Apud *Ibidem*, p. 85.

din ce în e mai nervos și nemulțumit, ceea ce a dus la eșecul misiunii evreilor. O altă misiune trimisă de locuitorii orașului Smirna la împăratul Traian a fost încununată de succes: „Cu bunătatea lui superioară, cu clarviziunea lui, Împăratul mi-a dăruit tot ce i-am cerut. De asemenea și altor delegați... În oraș a curs un val de aur”⁵³.

În timpul Republicii și în perioada de început a Imperiului, misiunile diplomatice trimise de provincii, municipii sau corporații izolate la centru erau destul de rare. Orice cetățean care avea timp liber și mijloacele materiale necesare putea face parte dintr-o misiune diplomatică. Prin urmare, accesul la funcția de ambasador nu necesita nici cunoștințe speciale, însă era nevoie de mijloace financiare considerabile deoarece cheltuielile misiunii erau suportate de delegați. Se întâmpla astfel că numai cetățenii foarte bogați puteau fi ambasadori. În fruntea misiunilor provinciale erau trimiși membrii din organele de conducere a municipiului (Senatul orașului) care, de regulă, se bucurau mai apoi de o carieră strălucită, devenind senatori ai Imperiului, membri ai Senatului de la Roma. Odată ales într-o misiune diplomatică, cetățeanul respectiv se bucura de un mare respect din partea concetățenilor săi. A ajunge la Roma și a fi primit de împărat constituia o mare onoare, iar cei care reușeau acest lucru erau numiți ocrotitorii orașului lor, li se ridicau monumente și statui, se organizau serbări.

În timpul lui Constantin cel Mare (sec. al IV-lea), diplomația imperiului roman a fost puternic influențată de biserică, un rol însemnat în misiunile diplomatice revenind clericilor, episcopilor și, mai târziu, papei⁵⁴. O altă mostră de diplomație romană este și tratatul încheiat de Constantin cel Mare cu goții, în anul 332 d.Chr., care era avantajos pentru ambele părți. Astfel, goții primeau de la romani pământ pentru colonizare în regiunile Dunării și bani pentru ajutorul militar acordat imperiului. Pentru a ușura legăturile comerciale pe ambele maluri ale Dunării, împăratul roman a construit un pod peste fluviu. În paralel, Constantin a încheiat în secret o înțelegere asemănătoare și cu sarmații care a stârnit indignarea goților. Aflând de acest tratat, principele goților l-a obligat pe fiul său, viitorul rege Atanaric, să jure că nu va acorda niciodată ajutor militar romanilor.

Concluzionând, putem spune că, în ciuda în ciuda rigidității și formalismului diplomației romane, nu putem ignora faptul că romanii ne-au lăsat acel „ius gentium” care a stat la baza dezvoltării dreptului internațional, termenul de „legatus” (trimis, ambasador al statului roman) de la care provine și denumirea de „legație”, precum și o serie întregă de ritualuri și proceduri care au fost preluate ulterior, servind la perfecționarea artei diplomatice.

⁵³ Dio Chrysostomus, *Oratio*, XL, apud *Ibidem*, p. 85-86.

⁵⁴ P. Orosius, *Historiarum libri VII adversus paganos*, V, 2, apud V. P. Potemkin (coord.), *op. cit.*, p. 84.